Printre feminisme

Mihaela Mudure

Associated Professor, Ph.D., Faculty of Letters, Babes-Bolyai University, Cluj, Romania.
Author of the books: Feminine (2001), Katherine Mansfield. Plucking the Nettle of Impressions (2000), Coveting Multiculturalism (2000).

This conference follows the "traditional" poetics of many Romanian feminist discourses: warning, justification, and body proper. After introducing new proofs about the necessity of feminist discourse in present-day Romania, the conference deploys the body of the conference proper. The conference has two main sections, constructed symmetrically according to the distance/proximity principle, which argue for the specific position of Romanian feminism among contemporary feminisms.

Mulţumind organizatorilor acestei serii de conferinţe pentru invitaţia adresată în prag de mărţişor, aş dori să încep prezentarea mea cu un avertisment şi o justificare.

Avertismentul: nu voi încerca să argumentez de ce eu cred că e nevoie de un discurs feminist în România. La argumentul: acesta e un discurs care nu se referă la realităţile noastre unde femeile nu sunt obligate să poarte văl, au drepturi politice, pot ocupa orice funcţie în stat sau justiţie, pot urma orice şcoală doresc, etc. s-ar putea răspunde printr-o altă conferinţă. Mă

KEY WORDS:

feminism, Romania, university, discrimination, women's studies, post-imperialism

mărginesc a spune că agenda feministă este dinamică.

Femeile din Europa cereau dreptul la educaţie şi la reprezentare politică directă în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea. Atunci aceste cerinţe care par astăzi extrem de normale, erau privite ca ceva excentric. Dacă mai e nevoie de feminism? Realitatea nemijlocită ne oferă răspunsul. Într-o societate în care femeile sunt încă vândute şi cumpărate precum un obiect – ziarele sunt pline de astfel de relatări-, o societate în care violenţa în familie e un fenomen extrem de răspindit iar această violenţă este îndreptată mai ales contra femeilor şi copiilor, discursul feminist e o necesitate.

Pentru că suntem într-o universitate aş supune examenului d-voastră şi o altă situaţie. Dacă ne uităm la BCU în sala de lectură a studenţilor vom vedea că proporţia este cam de: 55% studente şi 45% studenţi. În sala/sălile cititorilor profesionişti, acolo unde citesc cititorii de profesie, cercetătorii, cadrele didactice universitare, bărbaţii domină numeric. Care este explicaţia? Unde au dispărut studentele acelea din sălile pentru tineret? Unde sunt studentele acelea dornice de afirmare profesională? Cum - cred că suntem de acord - creativitatea, acea nelinişte intelectuală pe care o numim inteligenţă nu se distribuie nici pe criterii de etnie, rasă, religie, sau clasă socială, înseamnă că există nişte mecanisme socio-culturale care duc la această situaţie. Discutând această realitate care sugerează existenţa unor mecanisme limitative pentru femeile intelectuale, lipsa de încurajare din partea societăţii pentru continuarea activităţii intelectuale dincolo de un anume prag socotit acceptabil, deci discutând această situaţie cu un distins coleg, răspunsul lui a fost dezarmant: "Nu ştiu, nu m-am gândit niciodată la chestia asta." Deci, exact la chestiuni de acest … gen, pe care le considerăm normale, ne invită a medita feminismul. Să mai continui şi să mă întreb de ce în toate marile biblioteci din România mâna de lucru predominantă sunt femeile, chiar şi acolo unde e vorba de muncă fizică grea - şi parcă noi, femeile suntem sau trebuie să fim gracile şi firave – mă refer la căratul a sute de kg pe zi: cărţi, ziare, reviste care trebuie să ajungă din depozite la cititori/cititoare sau invers. Deci mâna de lucru e predominant feminină, dar directorii marilor biblioteci sunt preponderent bărbaţi. Poate să mai scape câte o bibliotecă municipală, oraşenească sau sătească, în nici un caz cele depozitare a depozitelor legale, cele de cercetare. Discursul feminist sau de gen ar putea explica aceste realităţi şi sugera nişte soluţii.

Justificarea

În cultura noastră care suferă de un anume analfabetism de gen (reiau expresia Mihaelei Miroiu din "Introducerea" la recentul *Lexicon feminist*), o feministă îşi începe adesea conferinţa justificându-se că e căsătorită, că nu e frustrată în viaţa personală, că aderenţa ei la curentul cu pricina are cu totul si cu totul alte … pricini. Aş remarca în treacăt că discursul misogin nu prea simte nevoia să se justifice.

Deci, voi urma şi eu tipicul începând cu o justificare. Nu pot uita în această remarcabilă incintă că eu vin de partea cealaltă a râului, de dincolo de pod şi arunc, cum spune Arthur Miller într-o celebră piesa a sa, *A view from the Bridge*, o vedere de pe pod. Vin deci dintr-o facultate dedicată aplecării asupra textului, asupra detaliului şi care poate uneori, dacă o face prea scolastic, riscă să piardă din vedere întregul, totalul, generalul. Din acest punct de vedere, regret timpurile Facultăţii de Litere şi Filosofie când astfel de primejdii erau ceva mai diminuate, cred eu. În consecinţă, şi prezentarea mea din aceasta seară are două părţi: – prima parte este concretă, legată de o experienţă internaţională printre feminisme, cealaltă în care mă încearcă tentaţia generalizării, a sintezei analizez specificitatea feminismului romanesc, deci partea a doua este un soi de … printre feminisme in Romania.

I. Mai dulce-mi pare calea acum la-ntors acasă!

Pentru orice român cu scaun la cap, categorie în care se va dovedi că autoarea acestor rânduri nu intră, o călătorie în STATE e un motiv de bucurie, chiar de … extaz. Plecam AFARĂ pentru un simpozion menit a comemora două aniversări rotunde. The Southwest Institute for Research on Women (Institutul din Sud-Vest pentru cercetări privind femeile) sărbătorea douăzeci de ani. Programul acreditat să acorde diplome de master şi de doctorat în "women's studies" ("studii despre femei") – aiurea acest lucru nu trezeşte nici zâmbete ironice, nici ridicări de sprincene ci este luat foarte în serios – deci programul de women's studies de la University of Arizona din Tucson aniversa cincisprezece ani, o frumoasă adolescenţă.

Având în vedere că la Tucson, Arizona îşi desfăşoară sau şi-au desfăşurat activitatea universitare cu state recunoscute în domeniul studiilor de gen şi ale căror lucrări încep să pătrundă şi în bibliotecile noastre, în programele noastre, precum: Monique Wittig, Dorothy

Dinnerstein sau Annette Kolodny, totul ar fi trebuit să fie numai garoafe şi zile senine. Amabilitatea gazdelor, modul pragmatic… american în care ele, gazdele şi-au adus aminte de cei aflaţi acum departe, dar care s-au aflat (Unde-s deşerturile de altădată? – Căci în Arizona, nu există zăpadă!) mai dăunăzi sub ocrotirea Almei Mater Arizonensis, toate ar fi trebuit să contribuie la o vizită doar zâmbete şi amabilităţi, şi melancolie.

Simpozionul *The Future of Women's Studies: Foundations, Interrogations, Politics* (*Viitorul studiilor despre femei: întemeieri, întrebări, politici*) s-a dovedit, însă, a fi în ciuda deschiderii internaţionale afişate, o manifestare a narcisismului american pe cale de a-şi exporta punctul de vedere cu orice preţ. Probabil că primul şoc a fost şi prima secţiune în care am avut ideea de a intra. După citirea unor lucrări bine fundamentate şi informate, aşa cum le fac de obicei universitarii americani, a urmat un strigăt disperat din partea uneia dintre participante: Ce faceţi pentru a integra teoria marxistă în cursuri şi seminarii? O anume defazare, un anume narcisism îşi arătau deja …colţii. Capacitatea americană de a folosi teoria marxistă strict ca o unealtă teoretică, capacitatea, nonşalanţa de a neglija de dragul sau cu orgoliul discursului academic realitatea unui sistem care îşi clama până recent atât dependenţa de cât şi ascendenţa în mai sus-numita teorie, nu părea să creeze nelinişti nici metafizice nici metodologice colegelor mele de peste Ocean. Rămâneam inevitabil conectată la contextul meu istorico-geografic.

Şedinţele plenare, dezbaterile la care au participat şi personalităţi cunoscute pentru studiile etnice sau de gen (Norma Alarcon, Chandra Talpade Mohanty, Bonnie Zimmermann sau Robyn Wiegman) au pus în evidenţă acelaşi spirit obligatoriu stângist. Feminismul capitalist este un non-sens, au clamat vorbitoarele cele mai vizibile. Nu s-a explicat dacă feminismul comunist este sau nu este un non-sens. Chestiunea a rămas să plutească doar suav în aer şi în mintea mea crudă, probabil, şi plină de întrebări est-europene. S-a tunat şi s-a fulgerat în schimb contra capitalismului academic. Capitalismul academic este tendinţa tot mai agresivă, chiar şi în economia biruitoare americană, de a transforma studentul în client şi universitatea în furnizor de servicii intelectuale. Este ceea ce pe meleaguri mioritice înseamnă studentul cu taxă. Despre imposibilitatea unor structuri statale de aiurea de a susţine instituţiile de educaţie, deci, despre imposibilitatea de a evita capitalismul academic, alternativa fiind neplata salariilor şi punerea sub semnul întrebării a însăşi instituţiilor respective nu s-a vorbit. Probabil că astfel de situaţii specifice vor fi fost şi ele considerate prea locale.

Şefe de program sau de catedră au cerut vigilenţă sporită pentru că prea e interesată Banca Mondială de programe cu o componentă de gen. Nu cumva este aceasta ultima şmecherie a capitalismului atotbiruitor?! De la înălţimea staturii obeze a unei vorbitoare plătită la o foarte prestigioasă universitate americană într-o săptămână cu salariul meu pe un an şcolar, astfel de angoase mi s-au părut indecente. La fel ca strigătele de Third World Women (femei din lumea a treia) ale unor doamne respectabile, cândva odraslele unor familii din lumea mai puţin favorizată a Americii, astăzi universitare de mare renume plătite cu sume respectabile pentru a-şi juca în continuare rolul, şi uitindu-se foarte grijulii la ceas, nu ştiu prea bine de ce. Să nu-şi depăşească timpul sau să nu se obosească ele prea mult? E frumos că nu au uitat de unde au pornit, dar mai reprezintă ele, cu adevărat, un punct de vedere autentic al acelor medii? Sau, nu cumva, sunt ele un punct de vedere mercantilizat şi transformat într-un produs comestibil şi menit a evita strepezirea dinţilor sau … conştiinţelor din motive de angoase sociale, egalitariste?

De subtilităţile riscurilor instituţionalizării programelor de *women's studies*, un alt loc comun al discuţiilor, plaiurile mioritice nu sunt lovite, cel puţin nu pentru moment. Aceasta pentru că instituţionalizarea studiilor de gen este abia la început în România. Aceasta nu înseamnă că astfel de discuţii mi-au părut nerelevante. Din contră, îmi pare că beneficiind de experienţa altora, am putea evita stadiul *women's studies* (studii privind femeile) pentru a trece direct la stadiul *gender studies* (studii de gen) care presupune studierea problemelor atât ale femeilor cât şi ale bărbaţilor, unele neputând fi rezolvate, conceptualizate cu succes fără celălalte.

O privire indiscretă în secţiunea dedicată femeilor de culoare mă avertizează că: "White people are not admitted in this panel!" ("Albii nu sunt admişi în această secţiune!"). Cu optimism debordant, consider chestiunea o glumă studenţească de prost gust şi trec voioasă mai departe, adică în altă secţiune. Noroc că agapa universitară din seara cu pricina mă obligă să-mi revizuiesc punctul de vedere. O asistentă de culoare mă avertizează bosumflată că nimic nu s-a schimbat de douăzeci de ani. Adică?! Intelectualele albe folosesc textele scriitoarelor de culoare. Subscriind la "grozăvia" situaţiei nu prea înţeleg de ce intelectualele de culoare nu pot folosi textele scriitoarelor albe. Prejudecăţile, reţinerile, ghetoul continuă susţinut acum de partea cealaltă a aceleaşi baricade de odinioară. Mai aflu în plus că: "This city is too white" ("Acest oraş e prea alb"). În faţa nedumeririi mele că, la Tucson, nici băştinaşii americani nici mexicanii nu prea dau albeaţă aspectului stradal,

mi se explică cum că era vorba strict despre cei de culoare … neagră.

Dar slavă Domnului! simpozionul nu este doar un motiv de întristare. Chandra Talpade Mohanty dezvoltă noţiunea de "feminist literacy," adică alfabetizarea feministă a femeilor, un fel de conştientizare şi creare a capacităţilor de acţiune pentru păstrarea demnităţii şi a respectului pentru propria persoană. Secţiunile "genul şi handicapul" sau "femeile şi filantropia" pun probleme deosebit de interesante. Este genul feminin un soi de handicap? Sunt femeile şi bărbaţii suferind de o serie de handicapuri trataţi diferenţiat de societate? Există o tendinţă de a considera handicapul psihic la bărbaţi mai degrabă o problemă cauzată de societate decât de organicitatea fiinţei respective? Există o tendinţă de a considera handicapul psihic la femei mai degrabă o problemă cauzată de organicitatea fiinţei respective decât de societate? În sfârşit, femeile filantroape m-au liniştit privind succesul marxismului american. E posibil ca interesul agresiv al intelectualilor americani pentru marxism să fie urmarea marginalizării universităţii şi a discursului academic în societatea de consum. Continuând tradiţia unor doamne Vanderbildt, de exemplu, care au acordat sprijin material sufragetelor inclusiv prin donaţia unei case la New York - astăzi sediul NOW (National Organization of Women) - femeile cu stare din America de astăzi consideră că trebuie să facă ceva practic pentru surorile lor mai puţin norocoase. Donaţiile se fac conform unor planuri şi evaluări minuţioase în care se are în vedere finalitatea socială. Criticile marxiste sunt ascultate cu atenţie şi integrate în planurile de restructurare până la limita maximă a suportabilităţii sistemului, dar cu convingerea fermă că doar o piaţă puternică poate asigura un standard de viaţă corespunzător, precum şi baza economică a pluripartitismului, a democraţiei.

Am plecat înapoi spre bătrâna Europă convinsă (a câta oară?) că frustrările, probabil mai mult ca momentele de comunicare, impun necesitatea unui discurs feminist, cultural propriu zonei noastre post-comuniste. Pe de altă parte nu putem uita greutăţile practice de a impune acest discurs în condiţiile în care ne păstrăm într-o poziţie de dependenţă atât economică, dar şi informaţională. Capacitatea noastră de a ne face auzită vocea depinde fatal de capacitatea altora de a ne da mijloacele materiale pentru a ne face vocea auzită la simpozioane sau congrese. Şi dacă dialogul surzilor pare a domina această lume în care cu cât comunicăm mai mult, cu atât ne auzim mai puţin, înapoi acasă abia astept sa am răgazul şi distanţa în apropiere de a cugeta asupra feminismelor româneşti în concertul celor internaţionale şi în comparaţie cu ele.

II. Înapoi, acasă

Există un feminism românesc contemporan? Cu siguranţă, da. El înseamnă atât un mare număr de organizaţii NGO-uri, cât şi o elită a feminismului situată, normal, la nivelul unor institute de cercetare, universităţi. Aş spune chiar că există o anume tentaţie a discursului de gen/a discursului feminist, tentaţie evidentă în numărul mai mare de lucrări dedicate femeilor în literatură, arte, cultură, în general. Că unele din aceste încercări nu se bazează pe o lectură teoretică adecvată, ca multe dintre ele se opresc doar la nivelul reprezentării femeilor, a numărului şi importanţei personajelor feminine este o cu totul altă chestiune. Aş adauga apoi existenţa acestui interes, nu doar în marile universităţi, la Bucureşti, Cluj, Timişoara, centre, de obicei, amintite in literatura de specialitate, dar şi la Iaşi (prin contribuţia anglistei Odette Blumenfeld), la Braşov (prin activitatea Gabriellei Chefneux), sau în alte centre. Aş spune că există deja în feminismul românesc contemporan zone de umbră sau zone de vizibilitate maximă care nu sunt fără legătură cu factori subiectivi, ori cu problema accesului la resurse pentru documentare şi cercetare.

Are feminismul românesc o istorie? Sau este el o creaţie strict anilor post-1990, ieşind el pur şi imaculat, precum Atena din creştetul lui Zeus, în lumea de după 22 Decembrie 1989, caracterizată prin libertate de mişcare, de documentare şi de exprimare. Într-o mare măsură, aş spune că există tentaţia acestei imaculări a istoriei feminismului romanesc prin obliterarea perioadei 1945-1989, fenomen complex şi insuficient tratat încă. Problema istoricităţii discursului feminist este o chestiune vitală. Fără istorie nu există prestigiu, fără prestigiu legitimarea e şi mai dificilă. Fără îndoială, feminismul românesc îşi poate asuma o serie de femei de seamă din trecutul românesc mai îndepărtat, figuri nobiliare, doamne şi domniţe, Doamna Chiajna, Doamna Clara, mama lui Ştefan sau Mihai Viteazul, figuri de autoritate construite adesea negativ dacă au depăşit prea mult un anume grad de vizibilitate şi autonomie politică fata de soţii lor. *Nu sunt istoric, deci, nu mă întind mai mult pe acest teritoriu*.

În timpurile mai apropiate le avem pe Ana Ipătescu, Maria Rosetti, Maria Flechtenmacher, Sofia n. Cocea, căsătorită Chrisoscoleu, Constanţa Dunca-Schiau, Dora d'Istria, Calypso Botez, Sofia Nădejde, Smara-Smaranda Gheorghiu, Adela Xenopol, Eugenia de Reuss-Ianculescu, Alexandrina Cantacuzino, Maria Băiulescu. În mare măsură, sunt necunoscute diligenţele unor feministe sprijinite activ de Regina Maria pentru acordarea votului universal atât barbaţilor cât şi femeilor prin Constituţia din

1923, cerinţă respinsă şi considerată mult prea avansată pentru societatea romanească. Nu sunt cunoscute eforturile depuse de o serie de organizaţii, sau personalităţi din prima jumătate a secolului al XX-lea pentru ca femeile să poată avea un cont la bancă în nume personal, să poată fi membre în consiliile de administraţie ale unor întreprinderi, consorţii industriale, să imbrăţişeze orice meserie doresc, dacă o doresc. De menţionat, în acest sens Eugenia Botez care face o trecere în revistă a acestor eforturi.

Cu alte cuvinte, feministele de astăzi au o istorie pe care să se bazeze şi care să le încurajeze, aş zice chiar. Că această istorie e în mare măsură necunoscută, că de multe ori aceste personalităţi au lucrat în izolare unele faţă de altele, că eforturile lor nu s-au constituit într-o tradiţie coerentă în care o generaţie să preia şi să continue eforturile celeilalte, că asistăm mai degrabă la eterne începuturi, este o altă chestiune care, de fapt, nu e proprie doar feminismului românesc, ci istoriei femeilor şi istoriei emancipării femeii, în general. A se vedea în acest sens argumentele aduse de istoricii Gerda Lerner şi Karen Offen.

În acelaşi timp, aş remarca faptul că majoritatea acestor personalităţi au lasat articole, uitate, cele mai multe dintre ele, în revistele timpului. Istoricul Ştefania Mihăilescu face acum operă de pionierat reeditindu-le. Orientarea lor preponderentă a fost, într-un anume sens, decalată şi istoric şi geografic faţă de Europa Occidentală şi chiar faţă de Statele Unite. În aceste ţări, culturi avem femei scriitoare în secolul al XVIII-lea. În 1848 adunarea femeilor americane de la Seneca Falls adoptă ca document o rescriere a constituţiei americane din perspectivă feminină. În aceeaşi perioadă, Elizabeth Cady Staton scrie o *Biblie pentru femei*. Toate aceste manifestări continuă ideile liberale ale iluminismului îmbogăţindu-le, nuanţându-le cu o perspectivă de gen. Problematica acestor lucrări vizează cu prioritate argumentarea necesităţii accesului neîngrădit al femeii la educaţie şi în viaţa politică, ceea ce este exact în spiritul celor două mari feministe ale secolului al XVIII-lea: Mary Wollstonecraft si Olympe de Gouges[1].

Cu excepţia lui Calypso Botez, feministele române nu au reuşit să depăşească un anume nivel pragmatic, o legare directă a articolelor, broşurilor lor de stringente realităţi. Singură Calypso Botez a încercat o sinteză a problematicii feminismului, o sistematizare discursurilor feministe. Eforturile feministelor române de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea îmi amintesc - şi o spun cu afectiune dar în spiritul adevărului - de ziaristele engleze din secolul al XXVIII-lea (Charlotte Lennox, Eliza Haywood, Lady Mary Wortley Montague, Mary de la Rivière Manley) care au scos, neobosite, reviste, care au fost apoi

interzise, apoi au scos alte reviste scriind articole ţi articolaţe, broţuri ţi broţurele despre necesitatea educării femeilor şi a participării lor la viaţa publică.

O altă chestiune care trebuie discutată este situarea feministelor române faţă de discursul naţionalist. Pentru feministele române ale acestei perioade sororitatea cedează în faţa intereselor naţionale. Problema feminină nu poate fi rezolvată decât în cadrul naţiunilor puternice.

Există apoi o anume reţinere, jenă de a trata feminismul ori emanciparea femeii în perioada comunistă în Romania, situaţie explicabilă psihanalitic dar care nu e justificabilă din punct de vedere ştiinţific. Se ştie doar ce problematică este, de exemplu, discutarea literaturii române în perioada respectivă. În orice caz, ocultarea acestei perioade sub eticheta "a fost dictatură şi nu se poate vorbi de o emancipare reală a femeii" nu mi se pare o simplificare eficientă. Trebuie amintită politica de alfabetizare masivă de la începutul perioadei comuniste, politică de care au beneficiat, mai ales, femeile, căci în rândul lor analfabetismul era mult mai răspîndit, apoi accesul larg al femeilor, mai ales, al celor sărace la educaţie. Politica de emancipare a femeilor, aşa heirupistă cum a fost ea, a asigurat o vizibilitate politică nemaiîntîlnită până atunci femeilor române, chiar în condiţiile în care puterea autentică era rezervată unui număr limitat de persoane aflate la vârful ierarhiei politice. Pe de altă parte, după interzicerea avorturilor, femeia din Romania a fost supusă uneia dintre cele mai brutale, istoric vorbind, expropieri. I s-a expropriat propriul ei trup, controlul asupra vieţii intime de către stat prin nebuneşti politici pro-nataliste. Toate aceste lumini şi umbre trebuie analizate cu discernământul şi nuanţele cuvenite.

Arhivele ar trebui scotocite, istoriile personale (jurnale, memorii, interviuri, scrisori, etc.) ale unor femei care au fost figuri marcante ale mişcării comuniste, ale regimului comunist ar trebui scrutate cu atenţie pentru a se putea vedea exact, şi nu impresionist, care a fost raportul dintre feminism (emanciparea femeii) şi ideologia comunistă. Figuri, precum Elena Filipescu-Filipovici, Ecaterina Arbore, Constanţa Crăciun, cred că ar fi interesant de evaluat din acest punct de vedere. Ca să nu mai vorbim de analiza cazurilor Ana Pauker, Elena Ceauşescu, femei ajunse la cele mai înalte nivele ale puterii. Care a fost mecanismul promovării lor? Exemplul, influenţa, puterea soţului, partenerului, exclusiv? În ce măsură opoziţia faţă de politica dictatorială pe care ele au reprezentat-o şi servit-o s-a altoit, fericit, pe inconfortul de mult mai veche sorginte patriarhală în a vedea o femeie în fruntea statului? Una dintre ele era şi evreică, deci, străină, pe deasupra. Iar cealaltă a fost suspectată

de origine ţigănească, a se vedea presa de la începutul anului 1990.

Pe de altă parte, accesul larg la educaţie şi ştiinţă al femeilor a permis, în perioada respectivă, afirmarea unor personalităţi de vârf, precum Ana Aslan sau Raluca Ripan (singura femeie rector, cred, din istoria învăţământului superior românesc). Cred că evaluarea lor din punct de vedere feminist ar fi interesantă. Într-un interviu acordat Ecaterinei Oprescu, Ana Aslan mărturiseşte: "Dacă m-aş fi căsătorit, nu aş fi realizat atâtea" (34). S-au mărginit aceste femei ele la a fi nişte fericite excepţii sau au sprijinit şi alte femei să acceadă la acelaşi înalt nivel profesional? Cum au resimţit renunţarea la condiţia maternităţii? Chestiunea este cu atît mai actuală cu cât nici astăzi nu aş zice ca prea multe femei "mobilează" fotoliile Academiei Române, nici prea multe nu sunt membre în forurile de evaluare academică, acreditare a titlurilor şi diplomelor.

A mai existat apoi şi un feminism neînregimentat politic în România comunistă, pe nedrept de puţin amintit azi. Mă refer la figura de mare rafinament intelectual a Ecaterinei Oproiu, traducătoare de literatură feministă franceză, autoarea unei cărţi de interviuri cu femeile, adevarată panoramă netrunchiată a condiţiei feminine în anii 1970 şi autoarea unei superbe cărţi a fetelor, contribuţie românească la o problematică încă puţin cercetată: *girlhood* (condiţia fetelor).

Fără îndoială, libertatea de exprimare şi documentare de după 1990 a influenţat discursul feminist românesc, aşa cum l-a influenţat şi pe cel din ţările foste comuniste, în general. Printre puţinele încercări de evaluare a feminismului est-european se numără articolul Daşei Duhacek din *A Companion to Feminist Philosophy* a cărei concluzie este: "If this overview is more inclined to open up problems, it is because it portrays the picture, or an incomplete mosaic, of Eastern feminist philosophy. Every aspect of the very existence of this philosophy and its existence is a process, an unfolding which is central not only to itself but to feminist philosophy as a whole. Given that philosopy is at its best where it provokes and disturbs rather than settles, I consider the question to be more important than the answers" (p. 135).

Cu alte cuvinte, filosofia feministă est-europeană mai degrabă pune întrebări decât reuşeşte să le dea un răspuns.

Discursul feminist românesc la rândul său mai degrabă încearcă să recupereze un deficit al cunoaşterii condiţiei reale a femeii. Se fac studii extrem de solide în acest sens (Otilia Dragomir, Laura Grünberg, Adriana Băban, sau Enikö Magyari-Vincze). În mult mai mică măsură reuşeşte feminismul românesc şi est-european să

şi fundamenteze niste instrumente teoretice (noţiuni, eventual metode) pentru întelegerea fie a condiţiei femeii în general sau, pentru înţelegerea realităţilor de gen din zona post-comunistă. Nimic similar cu noţiunile impuse deja de exponente ale altor feminisme poziţionate şi ele diferit faţă de feminismul occidental. Mă gândesc la noţiunea de *womanist* dezvoltată de Alice Walker, la teoria subalternului dezvoltată de Gyatri Spivak, la privirea critică asupra esenţialismului feminismului occidental aruncată de Chandra Talpade Mohanty în *Under Western Eyes*, sau de Chela Sandoval[2].

Aproape nimic din aceasta bogăţie - şi de ce să nu o spunem - rafinament teoretic şi metodologic în feminismul est-european. Printre foarte puţinele excepţii se numără Mihaela Miroiu cu noţiunea ei de convenabilitate[3], sârboaica Marina Blagoevici cu notiunea de *petty matriarchy* (mărunta matriarhie)[4], sau sârboaica Branka Arsic care încearcă să citească trupul feminin ca o bibliotecă, într-un discurs post-modern extrem de rafinat în romanul ei *Dictionary* apărut in 1995. "Library is the scene of history. Library is, like the female body, a stage on which wars, victories and losses, loves, betrayals and deaths simultaneously take place. Library is like a female body, a stage on which all the languages are spoken and all the writing are written at the same time. Library is like the female body, a stage of eternally unsatisfied desires and irretrievably lost chances" (apud Jaggar şi Young, p. 135).

Cred că maturizarea teoretică a feminismului est-european ar necesita urmărirea traseului feminismelor marginale de tipul *Black feminism*, *post-colonial feminism*. Apartenenţa noastră la Europa nu impietează asupra unor astfel de strategii. Europa nu este ceva monolitic şi identic de la Atlantic spre Est. Istoric şi cultural există o serie de puncte comune între post-colonialitate şi Europa de Est. Aş sugera înlocuirea termenului *colonial* cu cel *imperial* (respectiv, înlocuirea termenului de *post-colonialitate* cu cel de *post-imperialitate*), pentru cei care obiectează că noi nu am fost în situaţia unei colonii politice. Din contră, starea de *post-imperialitate* a mai existat în istoria noastră, ea nu e de actualitate doar în raport cu nu destul de recentul defunct, din punct de vedere istoric, imperiul Sovietic. Aş caracteriza această condiţie prin dependenţa faţă de un centru, prin tensiunea dintre centru şi periferie ca sursă de complexe de inferioritate sau de energie, prin obsesia rămînerii în urmă, prin imitaţia centrului şi rezultatul ei hibridizarea (c.f. Homi Bhabha), sau modelele de substituţie (c.f. Virgil Nemoianu)[5], modernizarea incompletă, zbateri între atracţii europene integratoare, simultaneiste şi mişcări protecţioniste de salvare a specificului naţional, ambiguitatea culturală[6],

incompleta orientalizare, ignorarea vecinilor sub raport cultural, ignorarea limbilor vorbite în zonă, precum şi a culturilor respective în favoarea modelelor venite din centrele de prestigiu ale Europei Occidentale.

Cred că aceste realităţi nu pot fi neglijate de discursul feminist.

Îmi pare deci feminismul romanesc trebuie, totuşi, să abordeze propria sa problematică ţinând cont de contextul nostru cultural specific.

1) Feminismul este un discurs importat, dar necesar, care trebuie să îşi adapteze tonul şi stilul realităţilor noastre. Aş face o paralela cu bonjuriştii secolului al XIX-lea. Feministele române sunt generaţia lui *how-do-you-do*, toate familiarizându-se cu discursul feminist în urma unor stagii în SUA. Progresele de după 1990 – creşterea treptată a numărului femeilor din guvern, acceptarea femeilor în armată după 1990 ca militari de carieră, schimbarea legislaţiei prin recunoaşterea existenţei unor infracţiuni de gen: hărţuirea sexuală, violul domestic, violenţa domestică, scoaterea homosexualităţii din codul penal – toate au venit ca urmare a unor influenţe externe;

2) situarea discursului şi a problematicii feministe în contextul comunist şi post-comunist, imposibil de eludat. Discursul egalitarist comunist a dus la supralicitarea diferenţelor, ceea ce poate justifica inegalitatea dintre sexe. *A propos* de aceasta se cuvine luată în considerare construcţia diferită a spaţiului public şi privat faţă de Europa Occidentală. La noi, spaţiul privat a fost un spaţiu de refugiu faţă de patriarhul suprem, statul comunist, dar în interiorul lui s-a păstrat ierarhia bărbat – femeie.

3) importanţa influenţei religioase, mai ales în mediul rural unde nu există practic altă ofertă culturală decât cea a televizorului. Singura încercare serioasă de a stabili un dialog între biserică şi feminism este lucrarea Ancăi Manolache – *Femeile în Biserica lui Cristos*;

4) importanţa mediului rural – 55 % din populatia României trăieşte la sat, mediu în care tradiţiile patriarhale sunt extrem de puternice şi în care se consideră că este este normal ca femeia să sufere mai mult decât bărbatul şi în care noţiunea de violenţă domestică începe doar de la o bătaie zdravană şi repetată;

5) feminismul românesc şi est–european trebuie să abordeze şi problemele unor grupuri de femei minoritare delimitând centrul de margine în interiorul societăţii româneşti, dezbătând relaţia dintre feminism şi naţionalism:

- condiţia femeilor imigrante în cadrul noilor minorităţi etnice (arabi, chinezi, etc.) rezultat al globalizării;

- condiţia femeilor rome. De menţionat că nu avem în discursul teoretic românesc un discurs teoretic despre rasă, dar cred că avem o problemă rasială care seamană mult cu cea a negrilor din SUA;

6) abordarea spaţiilor şi discursurilor misogine din cultura românească asupra cărora păstrăm o tăcere respectuoasă. Un "bun" exemplu în acest sens este Cioran, pentru care femeia este mundanul, materialul de care bărbatul filozof are nevoie pentru amuzament şi descărcare. În acest context e necesară şi cunoaşterea momentelor de dialog, de răspuns, *talking back* ale feministelor române la misoginismul filozofic sau cultural. Un exemplu interesant în acest sens este articolul Sofiei Nădejde apărut în *Contemporanul* în 1888: "Răspuns d-lui Maiorescu în chestia creierului la femei". Marele critic considera că doar la popoarele "primitive" creierul este egal la femei şi la bărbaţi. Pe măsură ce popoarele se civilizează creierul la bărbaţi se măreşte căci ei singuri trebuie să facă faţă provocărilor civilizaţiei. Tot în acest context e interesant de semnalat timiditatea femeilor care practică exerciţiul critic. De exemplu, în cartea sa dedicată prozatoarelor române Liana Cozea se scuză că trebuie să polemizeze cu divinul critic. Despre ce este vorba? După omiterea celei mai talentate scriitoare din secolul al XIX-lea, ne referim la Iulia Hasdeu, în timp ce alte amatoare graţioase precum Matilda Cugler Poni sunt bine merci prezente şi chiar complimentate (nu excesiv, însă), criticul este iritat de-a binelea când trebuie să scrie despre scriitoare de mare talent, precum Hortensia Papadat-Bengescu sau Henriette Yvonne Stahl. Ne mărginim a da două citate relevante: "Literatura sa [a Hortensei Papadat-Bengescu], chiar aceasta din urmă, pretinsă obiectivă, e o literatură fundamental feminină, fără nici o scăpare din din cercul închis al condiţiei sexuale, lipsită întâi de toate de interes pentru ideile generale, pentru finalităţile îndepărtate ale universului, pentru simboluri şi pentru problema morţii cosmice" (738). Sau: "Literatura Henriettei Stahl este feminină întrucât se sprijină în mod discret pe problema fericirii femeii" (742). Dacă şi *Madame Bovary* sau *Anna Karenina* sunt sau nu curat romane feminine, nu ştim pentru că marele nu îşi extinde demonstraţia, dar nici Liana Cozea nu îndrăzneşte a pune punctul pe i. Nu este vorba aici, în opinia noastră, de o diminuare a lui Călinescu, ci de o mai justă situare şi înţelegere a sa şi de recunoaşterea spaţiilor misogine din literatura şi cultura română.

*

În consecinţă, cred că este cazul şi momentul ca feminismul românesc contemporan să îşi găsească propria sa "voce" conceptuală teoretică, pentru a fi cât mai convingător şi pentru a permite femeilor din Romania să se regăsească în el. Cred că suntem în momentul când ar trebui adoptată o strategie de tipul: *This bridge Called My Back*[7] sau *Sister Outsider* [8]. Aceste titluri oximoronice indică atât conştiinţa unei mişcări internaţionale feministe, mişcări internaţionale

de femei, cât şi necesitatea găsirii acelui timbru unic şi specific, a acelor unelte teoretice specifice realităţilor noastre. Acesta cred că este drumul de urmat pentru feminismul românesc la ora actuală.

Referinţe:

Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origine până în prezent*. Bucureşti: Minerva, 1985.

Cozea, Liana. *Prozatoare ale literaturii române*. Oradea: Biblioteca revistei "Familia", 1994.

Jaggar, Alison M. şi Iris Marion Young (ed.). *A Companion to Feminist Philosophy*. Malden: Blackwell, 1998.

Miroiu, Mihaela. *Convenio: despre natură, femei şi morală*. Iaşi: Polirom, 2002.

Oproiu, Ecaterina. *3x8 plus infinitul*. Bucureşti: Eminescu, 1975.

Note

[1] Wollstonecraft cu *Vindication of the Rights of Woman* iar Olympe de Gouges - nemeritat de puţin cunoscută, revoluţionara girondină care a redactat *Les Droits de la femme et de la citoyenne* şi care este ghilotinată pentru a fi sfidat ordinul autorităţilor Terorii de a închide cluburile de discuţii pentru femei organizate de ea.

[2] Chela Sandoval dezvoltă notiunea de "US Third World Feminism", un feminism care se opune feminismul alb, al clasei de mijloc din SUA. După Sandoval, femeile de culoare există în spaţiile interstiţiale dintre categoriile legitimate prin ordinea socială. Ea consideră că există un feminism hegemonic şi o conştiinţă diferenţială (*differential consciousness*) care e rezultatul unor alte situări, e o variabilă rezultat al unor crize, intersecţii, întîlniri, intensităţi diferite şi care permite existenţa unor identităţi fluide în cadrul feminismului.

[3] Prin convenabilitate se încearcă depăşirea opoziţiei tradiţionale dintre etica grijii şi etica dreptăţii.

[4] Mărunta matriarhie (influenţa femeii în familie) este recompensa gratificării prin sacrificiu sau a gratificării întârziate oferită femeilor de construcţiile tradiţionale familiale.

[5] Renaşterea, barocul, iluminismul, romantismul, modernismul, etc. au avut toate aspecte de hibriditate în această zonă.

[6] Nu sunt nici colonii propriu-zise, dar nu sunt nici culturi hegemonice cu care sunt asimilate din exterior ca Europa, fiind la est de unii şi la vest de alţii.

[7] După titlul cărţii manifest a lui Cherrie Moraga şi Gloria Anzaldua, feministe mexicane-americane.

[8] După titlul cărţii de eseuri a lui Audre Lorde.